

П. Специфічні ознаки, яка характерні лише для крайньої необхідності та необхідної оборони. Такими ознаками є:

- 1) суспільно-корисність крайньої необхідності та необхідної оборони;
- 2) соціально-допустимість крайньої необхідності та необхідної оборони.

Отже, під обставинами, що виключають адміністративну відповідальність слід розуміти квазінеправомірні, свідомі (несвідомі) і вольові (невольові) вчинки, передбачені адміністративним законодавством, що характеризуються суспільно-корисністю та соціально-допустимістю (крім неосудності), внаслідок яких особа не підлягає адміністративній відповідальності.

Література

1. Великий тлумачник словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач та гол. редактор В.Т. Бусел – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2005. – 1728 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. - Х.: Школа, 2009. – 878 с.
3. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. - Харків: Право, 2009. – 584 с.
4. Медведева С.В. Теоретические основания юридической факторов, исключаяющей правовую ответственность личности: автореферат диссертации на соискание ученой степени по специальности: 12.00.01. - М., 2005. – 21 с.
5. Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. М.: Юридическая литература, 1974. – 232 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.; - К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. - 781 с.

УДК 347.73 : 351.822

В.О.Шамрай

доктор наук з державного управління, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці і соціальних відносин
Федерації профспілок України;

О.М.Понамарчук

здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці та соціальних відносин
Федерації профспілок України,
(м.Київ)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

У статті з урахуванням наукових теорій та досліджень характеризується фінансово-економічна відповідальність за порушення валютного законодавства у системі міжнародних розрахунків. Наголошується на перспективах її лібералізації в умовах поглиблення світової економічної кризи.

Ключові слова: юридична відповідальність, валютне законодавство, міжнародні розрахунки, валютні правовідносини, валютний контроль.

В статье на основе научных теорий и исследований характеризуется финансово-экономическая ответственность за нарушение валютного законодательства в системе международных расчетов. Говорится о перспективах ее либерализации в условиях углубления мирового экономического кризиса.

Ключевые слова: юридическая ответственность, валютное законодательство, международные расчеты, валютные правоотношения, валютный контроль.

In this paper, based on scientific theories and research is characterized by financial and economic responsibility for violation of currency laws in the system of international payments. Speaking about the prospects of liberalization in response to the deepening global economic crisis.

Keywords: legal liability, currency regulations, international payments, foreign exchange relationship, the foreign exchange control.

Постановка проблеми. За радянських часів, коли був валютний монопольний режим, найбільш поширеними видами порушень було скуповування іноземної валюти за рублі в іноземних осіб на території СРСР, а також вивезення радянської валюти за кордон з метою обміну на іноземну валюту та подальшого придбання за кордоном дефіцитних товарів та ввезення їх на територію СРСР, що кваліфікувалося як спекуляція [7, с. 126]. Під впливом часу це правопорушення перестало бути суспільно небезпечним.

На сьогодні причинами правопорушень валютного законодавства є правовий нігілізм нових учасників зовнішньоекономічної діяльності, що характеризується відсутністю у них практичного досвіду такої діяльності, вивезення капіталу у країни із більш заохочувальним інвестиційним кліматом, а також складність орієнтації у великій кількості нормативних актів, що регулюють валютні відносини [16, с. 374–375; 7, с. 126].

На нашу думку такі поняття як «валютна відповідальність», «відповідальність у валютній сфері», «відповідальність за порушення в сфері валютних відносин», «відповідальність за порушення, пов'язані з обігом валюти і валютних цінностей», необхідно ототожнювати і під ними розуміти «юридичну відповідальність за порушення валютного законодавства».

Дослідження валютних відносин в Україні, в тому числі окремі аспекти відповідальності у цій сфері проводили такі вчені-правники: І.А. Андреев, В.К. Васенко, Ж.В. Завальна, О.І. Кабанець, Є.В. Карманов, В.Д. Кольга, О.А. Костюченко, Л.А. Савченко, М.В. Старинський та ряд інших.

Під юридичною відповідальністю у сфері валютного законодавства розуміється застосування до порушника передбачених санкцій, норм валютного законодавства, засобів державного впливу, що виражається у формі позбавлення організаційного чи майнового характеру [1, с. 278].

На нашу думку, юридична відповідальність за порушення валютного законодавства передбачає застосування державою певних заходів примусу до суб'єктів, що вчинили валютне правопорушення.

Мета. Передумовою застосування юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства є скоєння певним суб'єктом валютного правопорушення. Зауважимо, що вітчизняне та зарубіжне валютне законодавство не містить поняття «валютного правопорушення», що і впливає на його неоднозначне розуміння. Проте в навчальній та науковій літературі були намагання визначити цю категорію. Можна погодитися із Є.В. Кармановим, який під порушенням валютного законодавства розуміє недотримання правових норм, які регулюють порядок укладення угод з валютними цінностями всередині країни, угод між юридичними та фізичними особами різних країн, а також порядок ввезення, вивезення, переказування та пересилання з-за кордону та за кордон валюти України та іноземної валюти, інших валютних цінностей [2, с. 357].

Виклад основного матеріалу. Поряд з цим не можна погодитися із Л.М. Кравченко, яка вважає, що валютне правопорушення – це різновид адміністративного правопорушення (проступку), оскільки санкції, що застосовуються до суб'єктів валютного правопорушення мають адміністративно-правову природу. На її думку, валютне правопорушення – це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), яке вчинене учасником валютних правовідносин навмисно або з необережності і за яке валютним законодавством України встановлена адміністративна відповідальність [5, с. 14]. Переконані, що Л.М. Кравченко помилково ототожнює валютне правопорушення із адміністративним проступком, який є лише одним із його різновидів. На нашу думку, валютні правопорушення поділяються на два види: валютний злочин (кримінальний злочин) і валютний проступок. У свою чергу, валютний проступок може бути адміністративно-правовим, цивільно-правовим, господарсько-правовим, фінансово-економічним. У зв'язку з цим під валютним правопорушенням або правопорушенням у сфері валютного законодавства необхідно розуміти винну, протиправну дію чи бездіяльність особи або осіб (фізичних та юридичних), яка спричинила порушення у порядку мобілізації, розподілу, використання валютних ресурсів, обміну, купівлі-продажу валютних цінностей, за яке передбачено відповідний вид юридичної відповідальності.

Конституція України в пункті 22 статті 92 передбачає тільки чотири види юридичної відповідальності, зокрема цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну [4]. Однак докорінні зміни економічної і правової системи нашої країни, бурхливий розвиток нормативної бази окремих галузей права, поява нових галузей права порушили питання про існування нових самостійних видів відповідальності, у тому числі фінансової та іншої.

Економічні (спеціальні) санкції визначені у статті 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ [12].

Залежно від інститутів, підгалузей фінансового права необхідно виділити такі види фінансову відповідальності: за порушення бюджетного законодавства; за порушення податкового законодавства; за порушення валютного законодавства.

За валютні правопорушення накладаються фінансово-економічні санкції, які прийнято поділяти на два види: правовідновлювальні (це такі санкції, які спрямовані на відшкодування шкоди, що заподіяна державі або органу місцевого самоврядування фінансовим правопорушенням, та існує у вигляді пені) і каральні (штрафні) (стягнення, яке застосовується до правопорушника з метою покарання) [15, с. 202–203].

С.Т. Кадькаленко визначає перелік фінансових санкцій за валютні правопорушення: штраф у розмірі, еквівалентному вартості валютних цінностей, на суму яких відбулося порушення; штраф у сумі, що встановлюється Національним банком України; пеня; позбавлення ліцензії Національним банком України; виключення з Республіканської книги реєстрації банків та інших кредитно-фінансових установ [17, с. 470].

В Україні фінансові санкції застосовуються за порушення порядку отримання іноземних кредитів і позик, порушення порядку здійснення експортно-імпорتنих операцій, порушення порядку проведення експортно-імпорتنих бартерних операцій, порушення валютного законодавства, за які штрафи накладає НБУ і Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, а також порушення правил розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг, порушення норм з регулювання обігу готівки у національній валюті та порушення валютного законодавства у сфері митних правовідносин.

Одним із найбільш поширених видів валютних проступків є порушення порядку здійснення експортно-імпорتنих операцій. Цей порядок встановлений Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР [13], відповідно до якого суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності повинні дотримуватися порядку повернення валютної виручки за експортовані товари, роботи та послуги за кордон, яка підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації). Разом з тим ці терміни можуть бути продовжені за умови отримання індивідуальної ліцензії НБУ. Порушення резидентами встановлених строків, відповідно до статті 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР [13], тягне за собою стягнення пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неоподаткованої виручки (вартості недопоставленого товару) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом НБУ на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неоподаткованої виручки (вартості недопоставленого товару).

Ще одним різновидом валютних проступків є порушення валютного законодавства, за які НБУ накладає санкції. У свою чергу, їх можна поділити на два види: санкції до уповноважених банків та санкції до фізичних і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів) за порушення ними валютного законодавства. У статті 16 Декрету № 15-93 [14] визначено відповідальність за порушення валютного законодавства. Так, незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо відповідно до Декрету № 15-93 [14] та інших актів валютного законодавства наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. Поряд з цим до резидентів і нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються фінансові санкції. Оскарження дій щодо накладення стягнень провадиться у судовому порядку. Суми стягнених штрафів спрямовуються до Державного бюджету України.

Зауважимо, що НБУ застосовує санкції адекватно допущеним банками порушенням: від заходів попереднього реагування (письмові застереження, укладення письмових угод) до більш суворих примусових заходів впливу, регламентованих Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 369 [11]. Наступним видом штрафів, які застосовує Національний банк України, є штрафи, визначені в постанові Правління Національного банку України від 8 лютого 2000 року № 49 (zareєстрована в Міністерстві юстиції 4 квітня 2000 року за № 209/4430, тоді ж і набрала чинності) «Про затвердження Положення про валютний контроль» [10], яке розширило відповідальність за порушення валютного законодавства. Аналіз цього Положення [10] дозволяє зробити висновок, що в ньому виділені види валютних проступків та фінансово-економічні санкції, що застосовуються за їх вчинення.

Певні штрафи за порушення валютного законодавства накладає Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. У статті 37 Закону України від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність» [12] визначені спеціальні санкції за порушення законодавства про зовнішньоекономічну діяльність, а у статті 33 – види та форми відповідальності у зовнішньоекономічній діяльності. Так, у сфері зовнішньоекономічної діяльності можуть застосовуватися такі види відповідальності, як майнова і кримінальна.

У свою чергу, майнова відповідальність застосовується у вигляді матеріального відшкодування прямих, побічних збитків, упущеної вигоди, матеріального відшкодування моральної шкоди, а також майнових санкцій. Якщо порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або іноземними суб'єктами господарської діяльності цього або пов'язаних з ним законів України призвели до виникнення збитків, втрати вигоди та/або моральної шкоди в інших таких суб'єктів або держави, то суб'єкти, що

порушили закон, несуть матеріальну відповідальність у повному обсязі. Кримінальна відповідальність у зовнішньоекономічній діяльності запроваджується тільки у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України.

Аналізуючи зміст статті 33 Закону України від 16 квітня 1991 року № 959-XII [2], можна зробити висновок, що законодавець, хоча чітко і не визначає наявність фінансово-економічної відповідальності, однак, ототожнює її із майновою відповідальністю. Поряд з цим необхідно зазначити, що в науковій літературі деякі науковці помилково ототожнюють майнову відповідальність (спеціальні санкції) із адміністративно-правовою.

Також одним із видів валютних проступків є порушення правил розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг. Законом України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [9] визначено перелік валютних проступків у цій сфері, а також санкції, що накладаються за їх вчинення.

На нашу думку, до заходів фінансової відповідальності за порушення валютного законодавства, а саме митних правил, відносяться штрафні санкції, встановлені Митним кодексом України від 11 липня 2002 року № 92-IV [6], де сума штрафу безпосередньо пов'язана із вартістю товарів, які і є предметом правопорушень. До складу таких валютних проступків у сфері порушення митних правил в Україні належить: проведення операцій з валютними цінностями, щодо яких митне оформлення незавершене, зміна їх стану; приховування від митного контролю валютних цінностей, які переміщуються через митний кордон України; переміщення через митний кордон валютних цінностей із використанням фальшивих документів (відповідних ліцензій) або засобів їх ідентифікації; переміщення через митний кордон України валютних цінностей, щодо яких встановлені визначені законодавством обмеження; користування та розпорядження без дозволу митного органу умовно випущеними валютними цінностями в інших цілях, ніж ті, щодо яких надані пільги з платежів (історичні монети); подання недостовірних документів до митних органів, які надають пільги з метою їх отримання; надання документів із недостовірною інформацією, яка дає право на повернення оплачених митних платежів, або отримання виплат або їх неповернення чи повернення у неповному обсязі без необхідних умов; порушення строків оплати митних платежів; не вивезення за межі України або не повернення в Україну валютних цінностей у випадках, коли згідно із митним режимом це є обов'язковим; переміщення валютних цінностей через митний кордон України повз митний контроль за відсутності ознак контрабанди; недекларування або недостовірне декларування валютних цінностей (за винятком визначених випадків) за відсутності ознак контрабанди; транспортування, охорона, придбання валютних цінностей, вивезених повз митний контроль із приховуванням від митного контролю, із фіктивним використанням документів без дозволу митних органів у цілях, непередбачених відповідним митним режимом та інші.

Ще одним видом юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства є адміністративно-правова відповідальність, визначена в Кодексі України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X [3]. В основі адміністративно-правової відповідальності за порушення валютного законодавства лежить відповідний адміністративний проступок, під яким необхідно розуміти вчинене юридичною або фізичною особою чи особами винне, умисне, протиправне діяння, спрямоване на порушення правил у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності, за яке передбачена адміністративна відповідальність.

До основних статей Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X [3], що врегульовують питання застосування адміністративної відповідальності за порушення валютного законодавства, можна віднести: статті, в яких містяться склади адміністративних проступків за порушення правил про валютні операції (ст. 162) та порушення законодавства з фінансових питань (ст. 164-2); статті, в яких встановлюється відповідальність за порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (ст. 166-5), порядку подання фінансової звітності та ведення бухгалтерського обліку при ліквідації юридичної особи (ст. 166-6), протидію тимчасовій адміністрації або ліквідації банку (ст. 166-7), здійснення банківської діяльності, яка регламентується статтями 72, 73, 74 Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» [8], без банківської ліцензії (ст. 166-8).

Головною проблемою фінансово-економічної відповідальності у сфері порушення валютного законодавства є те, що вона визначена у різних нормативно-правових актах: законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, постановах Правління Національного банку України, наказах, положеннях і листах державної податкової, митної, контрольно-ревізійної служб і т. д. У свою чергу, фінансові санкції ставлять під загрозу подальшу господарську діяльність підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, за рахунок яких наповнюється державна казна і функціонує держава.

Висновок. Отже, узагальнюючи сферу застосування фінансової відповідальності, можна зробити висновок, що більшість штрафів за порушення валютного законодавства, на нашу думку, підлягають поступовій лібералізації, адже вони спрямовані на зменшення зовнішньоекономічних зв'язків, потоку іноземних інвестицій, обмеження вільних ринкових відносин і стоять на заваді вступу України до Європейського Союзу.

Література

1. Завальна Ж. В. Валютне право України : навч. посібник / Ж. В. Завальна, М. В. Старинський. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 304 с.
2. Карманов Є. В. Банківське право України : навчальний посібник / Є. В. Карманов. – Х. : Консум, 2000. – 464 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 7 грудня 1984 року № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
4. Конституція України : від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Кравченко Л. М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. М. Кравченко. – Ірпінь, 2003. – 19 с.
6. Митний кодекс України : від 11 липня 2002 року № 92-III // ВВР. – 2002. – № 38–39. – Ст. 288.
7. Осипов С. К. Государственно-правовые основы валютного регулирования и валютного контроля в Российской Федерации : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.12 / Осипов Сергей Константинович. – Москва, 2000. – 193 с.
8. Про банки та банківську діяльність : закон України : від 7 грудня 2000 року № 2121 – III // ВВР. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
9. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України : від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР // ВВР. – 1995. – № 28. – Ст. 205.
10. Про затвердження Положення про валютний контроль : постанова Правління НБУ : від 8 лютого 2000 року № 49 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.
11. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства : Постанова Правління НБУ : від 28 серпня 2001 року № 369 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41. – Ст. 165.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України : від 16 квітня 1991 року № 959-XI // ВВР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
13. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України : від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР // ВВР. – 1994. – № 40. – Ст. 364.
14. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України : від 19 лютого 1993 року № 15-93 // ВВР. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
15. Савченко Л.А. Фінансово-правовий механізм формування дохідної частини бюджетів : курс лекцій / [Савченко Л.А., Цимбалюк А.В., Капріца В.Т. та ін.]. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 357 с.
16. Финансовое право : учебник / [Грачева Е. Ю., Горазеев Н. Г., Малиновская В. М. и др.] ; под ред. Е. Ю. Грачевой. – М. : Право и закон, КолосС, 2003. – 384 с.
17. Фінансове право : підручник / [Алісов Є. О., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. та ін.] ; керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова. – [3-е вид., виправлене та доповнене]. – Х. : Фірма «Консум», 1999. – 496 с.

УДК 351.749.6

А. С. Крижановський
Інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

У статті розглядаються адміністративно-правові засади діяльності патрульної служби міліції з охорони громадського порядку. Розкривається правова характеристика та зміст законодавчих і відомчих нормативних актів, основні засади організації діяльності патрульної служби.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, патрульна служба міліції, охорона громадського порядку, правопорушення.

В статье рассматриваются административно-правовые основы деятельности патрульной службы милиции по охране общественного порядка. Раскрывается правовая характеристика и содержание законодательных и ведомственных нормативных актов, основные принципы организации деятельности патрульной службы.